

— משמע שללא טעם זה שהעניינים מתיאשים מעיקרא — אין יאוש בממון של עניים לאביי. ואולם, אין לדמות נידון זה לנידון כספי עניים שביד גבאי שנאבדו, שנאמר גם שם שיאוש הגבאי לא יועיל להיותם של המוצא — שאין הדמיון עולה יפה, כי כאן הממון מבורר לעניים בלי ספק, וא"א לשנותו ולהפקיעו מהם. לא כן בכספים שביד גבאי, אף כי יד הגבאי כיד עניים, יש לומר שהמעוץ עצמו ברשותו ואין העניים נחשבים כלל כ'בעלי הממון', בפרט כאשר הגבאי נוטל חלקים מן הכספים לפרנסת עצמו, מסתבר שכל עוד לא נמסרו לעניים, נחשב הגבאי לבעל הממון ולא העניים. (עפ"י שו"ת שבט הלוי ח"ג קמ. וע"ש שלא סמך על סברא זו להתירו לשימוש המוצא, אלא לשנות מצדקה לצדקה).

'בשלמא רישא לאביי לא קשיא, אגב החשיבי ממשמש בהו' — יש להבין מה שייך כאן משמוש, הלא הקציעוץ במקומן הן מונחות ואין שייך משמוש אלא בהולך בדרך שממשש בכליו ונודעה לו אבידתו?

ויש לפרש שאנו תולים שמעוברי דרכים נפלו אותן קציעוץ, שהולכין ממקום למקום, או בעל השדה עצמו נטלן משדהו למקום אחר ונפלו לו בדרך, ומפני משמוש נודע לו על כך. [וזהו שאמרו 'קציעוץ בדרך, ואפילו בצד שדה', והרי אין אדם מניח קציעוץ בדרך — אלא שנפלו לו] (יד דוד. וכן פרש הסמ"ע — חו"מ רס סקכ"ג).

'תאנה עם נפילתה נמאסת' — ומכל מקום כשנשרו התאנים בתוך גנתו — אסורות משום גזל, כי שם אינו מתיאש מהם מאחר ואין אדם נכנס לשם. אבל כשנפלה למקום עוברים ושבים, ודאי מתיאש ממנה ששוב לא תוחזר לו על ידי מוצאה (עפ"י רשב"א).

אעפ"י שיאוש ברשותו אינו מועיל (ע' בראשונים כג: כה-כו), הקשה הרשב"א מדוע אין יאוש בתאנים המושלכים בגנתו, משום שמתקלקלים והולכים והריהם כסופי תאנים וכפירורים בעל הבית מקפיד עליהם ומותרים משום גזל, ואפילו הם בתוך ביתו המשתמר, כמובא בפסחים ו: — לכך הוצרך לומר שעדיין חפץ בהם ואינו מפקידם.

דף כב

'מה שנטל נטל ומה שנתן נתן' — ואין בזה משום מסייע לגנב, כיון שקיבל במתנה ואינו נותן לו תמורה על כך (עפ"י שו"ת הרשב"א ח"א תתקסח).

'בשלמא גולן וירדן דקא חזי להו ומיאש, אלא גנב מי קא חזי ליה דמיאש' — כי לשון 'נטל' מזה ונתן לזה' משמע מיד, ללא שיהוי הגנבה בידו, וכיון שלא ראהו גונב אינו מתיאש (עפ"י רמב"ן).

'תרגמה רב פפא בלסטים מזוין' — ומשום שנחבא מהבריות קורא לו 'גנב' (תורת חיים עפ"י ב"ק כב.).

'אמימר ומר זוטרא רב אשי אקלעו לבוסתנא דמרי בר איסק... הכי אמר רבא: לא אמרו כלך אצל יפות אלא לענין תרומה בלבד משום דמצוה הוא וניחא ליה, אבל הכא משום כסיפותא הוא דאמר הכי' — פרושו בתוספות שמחלוקתם היתה האם לחשוש שמא האריס לקח מפירות הבעלים, או ודאי הביא מפירות עצמו. ואין לפרש שאמימר ורב אשי סמכו על כך שמרי בר איסק

יתרצה — שהרי הלכה כאביי שיאוש שלא מדעת לא הוי יאוש, וכיון שכעת הבעלים אינם יודעים, אין רשות לאכול — אלא ודאי טעם אכילתם משום שסברו שהאריס הביא משלו. ואולם הריטב"א מפרש שסמכו על ניהותא דמרי בר איסק. ואע"פ שהלכה כאביי, מודה אביי כאשר ברור שיתרצה, וכדין זוטו של ים שכיון שהיאוש ברור — מותר. וכן משמע מדברי הרשב"א המובאים בר"ן.

(א). וכן משמע ברמב"ם (אישות ה,ח), שכתב הלוקח דבר קטן מבעל הבית כגון תמרה או אגוז שאין מקפיד עליו, וקידש בו אשה — צריכה גט. ואעפ"י שפוסק יאוש שלא מדעת לא הוי יאוש. וטעמו נראה כיון שקרוב לודאי שיתרצה לכשידע, וכדברי הריטב"א. [ומ"מ אינה מקודשת מודאי, אם משום שמא אינו שוה פרוטה או מפני שאפשר שמקפיד. ע"ש במשל"מ].

והיה אפשר לומר שהרמב"ם לשיטתו שאם נטל אבידה ביאוש שלא מדעת, עושה בה מה שירצה (וכפי שבאר הש"ך רס סקכ"ו). אך כפי המובא לעיל נראה שאף להרמב"ם לא נעשה שלו בכך, והלא אם יתברר בעליו צריך להחזיר, ואם כן כיצד מתקדשת בכסף שאינו שלו וגם היא לא זכתה בו אלא באפשרות שימוש. וע"כ צריך לומר שבאופן זה שברור שיתרצה הוי יאוש לזכות בו.

אמנם, לפי מה שהעמיד הנוב"י (קמא אה"ע נט) דברי הרמב"ם, רק בדבר שאינו מקפיד על שום אדם לקחתו, הלכך הריהו כהפקר, לפי"ו אין ראייה מהרמב"ם להתיר לסמוך על הניהותא העתידית. אך לכאורה דוחק להעמיד סתימת דברי הרמב"ם באופן זה. [ועוד, לא התירו משום גזל אלא 'סופי תאנים' (בפסחים ו), ולא שמענו שתמרה או אגוז מותרים לכל]. והנה טעמו של הנוב"י הוא משום דלא גרע מהפקר מפורש, שכל שאינו לעניים ולעשירים אסור ליטלו כדמוכה להלן ל: — אך נראה ששם הטעם הוא משום שכיון שלא חל דין הפקר, לכך יש לחוש שמא חזרו בהם הבעלים ושוב אינם מרשים ליטלו [ולכן הוצרך רי"ש להפקיר לכל, שלא להכשיל אנשים שיטלוהו שלא כדין, ע"ש], משא"כ בדבר קטן שקיימת אומדנא שמרשה ליטול, ולו אף למקצת בני אדם כגון ידידיו ומכריו, אפילו אינו מרשה לכל באי עולם, מ"מ שפיר י"ל שהואיל ואינו מקפיד על מקצת אנשים, רשאים אותם אנשים ליטול.

ב. יש לפרש מדוע מר זוטרא שקיבל מרבא שאין אומרים 'כלך אצל יפות' אלא במצוה — לפי דעתו זו, היה לו לומר זאת לחכמים כבר בתחילה, כדי למנעם מחשש גזל, שמא אינו מתרצה אלא משום כיסופא?

ואפשר אולי לפי שגם האכלה לתלמיד חכם היא דבר מצוה [כמו שאמרו בכתובות קה שהוא כמביא ביכורים, וביומא עא 'מלא גרונם של ת"ח יין' במקום נסכים, ועוד]. וודאי ניחא ליה לאיניש דליקיים מצוה כזו בממונו, אלא שהוא מרוב ענותו [כשמו 'מר זוטרא' — קטן היה בעיני עצמו], לא החזיק עצמו בכך ולכך נמנע מלאכול, אך לא מנע את האחרים כי גם לשיטתו הם מותרים).

מדברי התוס' הללו מבואר לכאורה שאסור לאדם ליטול דבר של חבירו ללא ידיעתו, גם אם יודע שבהיוודע זאת לחברו ודאי יתרצה. כן כתב הש"ך (שנת,א), אלא שכתב לנטות מדבריהם (אי לאו דמסתפינא הייתי אומר...) שמותר הדבר. ואע"פ דקיימא לן יאוש שלא מדעת לא הוי יאוש — יש לחלק בין יאוש שנעשה בעל-כרחו כגון אבידה שנעלמה ממנו בלא רצון, ובין מצב אחר שידוע שיתרצה ליתן, שגם עתה בטרם נודע לו מסתמא אינו מקפיד ו'בהיתירא אתא לידיה' (הש"ך שם). בסגנון אחר יש לומר: רק כאשר נצרכת מחשבת האדם כדי לפעול לפעולה חדשה, כגון ביאוש ובניהותא של תרומה והכשר, רק באלו אין הניהותא שלבסוף יכולה לפעול למפרע לדעת אביי, אבל בנטילת דבר של חבירו, אין צורך בחלות-דין באופן חיובי אלא רק שלא יקפיד, והרי אינו מקפיד (עונג יום טוב — קיא).

ולכאורה סברא פשוטה היא. ויש לבאר שאף התוס' מודים לכך, שכל שיש אומדנא מוכחת שאינו מקפיד עליו, כקרובו

ואוהבו, למאי נחוש. [וכענין שאמרו גבי מצוה דניחא ליה לאיניש, כגון לענין לולב (או"ח תרמט) וציצית (יד). ואף דהתם ליכא פסידא, מ"מ כל שיש אומדנא, א"צ דעתו בפועל]. אלא שהניחו התוס' שודאי לא היה כן המעשה דגן, שאם כן מר זוטרא לא היה נמנע מלאכול, והרי הוא סבר שאומר כן משום כיסופא, ולכן הניחו שאין כאן אומדנא מוכחת עכ"פ, אלא שהם סמכו על ריצויו העתידי לכשיוודע לו, אך עתה אין אומדנא מוכחת וידועה. ולכך שאלו התוס' הלא הלכתא כאביי.

ויש להעיר שאף לפי הבנת הש"ך בתוס' שאין רשאי ליטול ללא ידיעתו, לדבר מצוה מותר ליטול ולהחזיר ואפילו לצורך מצוה שאינה מחויבת, כמבואר בדין לקיחת טלית חבירו. ובוה מובן מה שאמרו (בפסחים ע) שסכין הנמצא בי"ד שוחט בה מיד, וכן בקופיץ — ויש לשאול הלא חייב להכריז וכיצד מותר להשתמש. ואף אם נעמיד שאין בהם סימן, הלא יש לחוש לת"ח המצויים בירושלים שמחזירים להם בטב"ע — אך כיון שאכילת בשר ברגל מצוה, ודאי נוח להם לבעלים. וצ"ע באבני מילואים כח סקמ"ט. וראה במובא להלן ל: במעשה דר' ישמעאל בר' יוסי.

וכדברי הש"ך מבואר לכאורה בריטב"א וברשב"א הנ"ל. (וע' באבני נזר אה"ע ח, יח שכתב לסייע להש"ך מדברי הרא"ש הר"ש והרמב"ם לענין פרה שעלה עליה זכר. וכן צידד להוכיח כהש"ך בספר אילת השחר (ב"ב מו), מדברי הרא"ש). אך שמא לא דיבר הרשב"א אלא במקום שנהגו לעשות כן, ע"ש.

(ע"ב) ז'איסורא דומיא דהיתירא, מה היתירא בין דאית בה סימן ובין דלית בה סימן שרא, אף איסורא בין דאית בה סימן ובין דלית בה סימן אסורה. תיובתא דרבא. תיובתא' — כבר תמחו הראשונים על אותה תיובתא, מנין ההנחה הפשוטה שמשום שהיתירא בכל ענין, גם איסור בכל ענין?

ופרשו הראשונים (עתוס' ור"ן) שלא משום 'דומיא' באו כאן, [ויש אומרים שאין לגרוס 'מה היתירא בין אית בה סימן...'] ופירושו הוא שהיה בספרים. [ערשב"א], אלא מכח הכתוב הכריחו ש'איסורא בכל ענין', שהרי אבידה ששטפה נהר שודאי אילו שמעו הבעלים בשטיפתו היו מתייאשים, גם עם סימן, ואעפ"כ תלה הכתוב טעם ההתר מפני שהוא אבוד מכל אדם — מזה מוכח שללא שאבודה מכל אדם, גם אם היה מתיאש אילו ידע, אינו מותר.

(ומרש"י משמע שלימוד זה הוא בכלל מדת ההקש שהתורה נדרשת. ומקשים את המפורש בכתוב עם הדיוק ממנו. וע' פירוש נוסף בהדושי הרשב"א).

— כתב הגרעק"א (כא), וכבר קדמו הר"ן (כה): כל אבידה שאין בה סימן, אין מצוה להגביהה ולהשיבה לבעליה. (וע' באמרי משה לו. וע"ע בספר 'שם הרך' — שיעורי הגרש"ז ברוידא זצ"ל). ויש לשאול מדברי הגמרא כאן, שמבואר שהכתוב מדבר בין בדאית ביה סימן בין בדלית ביה, והלא נאמר שם וכן תעשה... — הרי מפורש בכתוב שאף בדבר שאין בו סימן ישנו חיוב השבה? וצריך לומר שהכתוב שלמה בא ומגלה שהוכן תעשה לא קאי על דבר שאין בו סימן (עפ"י בית ישי צח; פ).

ובשו"ע הגר"ז (הל' מציאה ב) כתב שכל שלא היה יאוש, חייבים ליטול האבידה על מנת להחזירה לבעליה כשיתברר עפ"י עדים שהיא שלו. והוא הדין בספק אם נתיאשו או לאו, או ספק אם נודע לבעלים על אבידתם, דהוי יאוש שלא מדעת. וכן נקט בפשטות בשו"ת אגרות משה (ח"מ ח"ב מה, ד). וכן מובא בשם החזו"א ('ארחות איש', יא, יב), שאם יש להניח שעדיין הוא לפני יאוש, יש כאן לאו דלא תוכל להתעלם. [ובהערות הגריש"א שליט"א מובא להוכיח מהרמב"ן שמצוה לטפל באבידה שאין בה סימן, מכך שכתב שנעשה עליה 'שומר'].]

מתוך הטעם שכתב בשו"ע הגר"ז לכאורה יש לשמוע שאם מצא מעות וכל כיוצא בהן, שכמעט נמנע הדבר שיביא עדים שאותו מטבע שמצא הוא זה שאבד לפלוני — גם אם לא נתיאשו הבעלים, אינו מחויב ליטול. ואף בשטרות כסף שאולי שייכת בהם טביעות עין במקרה רחוק, לא מצוי כלל ששני עדים ידעו ששטר מסוים היה שייך לפלוני ונאבד לו כאן. [ויש המצדדים שבזמנינו מצוי מאד שאין אדם יודע כמה מטבעות יש לו בכיסו (להוציא כסף גדול), ואין שייך לומר 'אדם ממשמש בכיסו...'/ ואין כאן יאוש מדעת].

ואם נטל — לדעת הרמב"ם (כהסבר הש"ך רס סקכ"ו) רשאי להשתמש בו. ואולם הראב"ד ועוד ראשונים סוברים שאסור. וכן פסק הרמ"א, שיהא מונח. [וע' שו"ע רסו, כה שלא התירו להשתמש אלא בדבר שיש טורח בטיפולו כדלהלן כט: ואין לחלק ולומר ששם שמדובר בדאיכא סימן (ערש"י) ויש לחוש שמא יבואו הבעלים, אבל בדליכא סימן אפשר שלא חששו — הא ליתא, כי מעיקר הדין אסור ליגע בו, ואך מפני תיקון העולם תקנו באבידה שטיפל בה כדכתבו הראשונים שם, הא בלא הכי, בכל מקום אחר אסור להשתמש באבידה].

ולחייב להכריז שמצא אבידה כזו וכזו, שכל שיש לו עדים שמכירים שהיא שלו יבוא ויטול — הכרזה כזו לא מצינו כלל, וכדמשמע בתוס' (בר"ה א').

אך יש מקום לדון שאסור ליטול כל כיוצא בזה שהבעלים לא נתיאשו, שהרי ודאי נוה להם יותר שלא יטלוהו, וישוב על עקבותיו לחפש אחר אבידתו, ואין ברצונם שיקחם מאן-דהו ולא יכריזו, שהרי אין בה סימן וקרוב לודאי שלעולם לא יגיע לידו. והגר"ז לא מיירי אלא בחפצים ששייך בירור ע"י עדים, שאו נוה לבעלים שיקחוהו, כדי שלא יטלוהו גולנים או שלא יידרסו ברגלי אדם ובהמה, והוא יחזר ויבקש אחר המוצא ויוכיח ע"י עדים.

(וע' פנ"י ששאל על ספק הינות, מדוע אם נטל לא יחזיר, כשלא נטלם לביתו, הלא ודאי ניחא לבעלים שיחזיר לאותו מקום? אך שם שאני [כפי שכתבו אחרונים], שלאחר שזכה אסור לו בידים לאבד ממון חבירו, שהרי כבר נעשה עליו שומר ונתחייב בהשבה, אך כאן שעדיין לא נגע, לכאורה אסור הדבר).

וגדולה מזו מובא בשם הגר"ש אלישיב שליט"א (ראה השבת אבידה כהלכה פרק א הערה כו), שאבדות פחותות ערך כגון כיפה או חלק ממשחק ילדים, אפילו יש בהן סימן, הואיל וסביר שגם כשיכריז לא יבואו הבעלים לקחתם ואילו אם ישאירם אפשר שיחזרו ויקחום — הלכך לא יגע בהן.

'ככתבם וכלשונם'

'... דהנה ענין זה של יאוש לא נתבאר במפרשי הש"ס, ולדעתי נראה דהוא ענין התרצות וניחותא, דבדבר שהבעלים חושבים שאבוד ממנו לעולם ולא יחזרו אליו, מתרצים המה על כל המקרים שיתהוו עוד ואינם חסים עוד עליו, מחמת שכבר הוא אבוד מהם אין להם שום קפיידא מעתה אם יטלנו זה או אחר...'

וענין זה דיאוש הוי כהתרצות וניחותא, נראה לי דמוכח מסוגית הש"ס ריש אלו מציאות, דבהא דפליגי אביי ורבא ביאוש שלא מדעת, מביא שם הש"ס לדמות לזה עוד ענינים כמו הכשר זרעים, ולענין אם תרם שלא מדעת ואח"כ מתרצים הבעלים, יעו"ש — דמזה מוכח דענין יאוש הוא ניחותא והתרצות, דאביי סובר דעל ענין כזה צריך רצון בפועל שידעו הענין ומתרצים בפועל במחשבת הלב, ורבא סובר דכיון דאילו היה יודע היה מתרצה, חשוב כרצון.

ומשום הכי מביא הש"ס לדמות שאר ענינים כי האי גוונא, היכא דבעינן ניחותא דבעלים, כמו הכשר זרעים ושליחות דתרומה, ודחי הש"ס דהתם בעינן מחשבה ולא סגי ברצון, והיכא דבעינן מחשבה ודאי דלא שייך לומר שיהיה נחשב מה דאמדינן לדעתיה, שאילו היה יודע היה מחשב, כאילו כבר חשב מחשבה זו... (שערי ישר ה"ב. וע' בנתיבות המשפט קצו, ג).

וְכַל זֶה מִדְּרַבֵּי הַחֲסֵד וְהַרְחָמִים, לְלַמֵּד שְׂכּוֹלָנוּ עִם אֶחָד וְרֵאווִיִּים שִׁיחִיהָ לָנוּ אֶב אֶחָד, וְשִׁירְצָה אֶחָד בְּתוֹעֵלַת חֲבֵרוֹ, וְשִׁיחֻמוֹל עַל מִמוֹנוֹ...
 וְאִם תִּשְׁכִּיל עוֹד בְּמִצּוֹת הַשֶּׁבֶת אֲבֹדָה תִּמְצָא כִּי יֵשׁ בָּהּ רִמּוֹ וְהִתְעוֹרְרוֹת לְעִנְיַן תַּחִּית הַמֵּתִים: שֶׁהִקְבִּי מַחְזִיר אֲבִידָה לְבַעֲלִיהָ בְּאַחֲרִית הַיָּמִים, שִׁישׁוּב כָּל אֶחָד לְגוֹרְלוֹ הָרֵאשׁוֹן, וְעִם מִי שִׁיזְכָּה בּוֹ רֵאשׁוֹן, וְאִזּוּ יִהְיֶה הָאֲחֵרוֹן מַחְזִיר אֲבִידָה לְבַעֲלִיו, אֶעֱפִי שִׁישׁ סוֹבְרִים כִּי בַעֲלִיו הוּא הָאֲחֵרוֹן... וְבִין שֶׁתִּהְיֶה (הַנִּשְׁמָה) חוֹזֶרֶת אֶל אִישָׁה הָרֵאשׁוֹן אוֹ אֶל הָאֲחֵרוֹן, אוֹ שֶׁתִּתְחַלֵּק לָהֶם כַּהֲתַחֲלַק הֵנָּה, אוֹ שִׁיתְגַּבֵּל עִפְרָם אֵלֶיהָ — לְכָל הַדְּעוֹת כּוֹלֵן אֵין מִצּוּהָ זֶה שֶׁל הַשֶּׁבֶת אֲבֹדָה אֵלֶּא בִּישְׂרָאֵל אֲבָל לֹא בְּגוֹי, וְזֶהוּ שֶׁאִמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ ז"ל לְכָל אֲבֹדָת אֲחִיךָ — אֲחִיךָ וְלֹא גוֹי, לְפִי שֶׁהִגִּי אֵינְנו חֲלֵק ה' אֲבָל הוּא חֲלֵק אֱלֹהֵי נֹכַר הָאָרֶץ, וְאֲבִידָתוֹ הִיא אֲבִידָה שֶׁאֵינָה נִמְצָאֵת בְּאָרֶץ הַחַיִּים וְלֹא תִחְזוֹר לְבַעֲלִיהָ לְעוֹלָם, שֶׁאֵין הַמַּעֲלָה הַזֹּאת בְּשָׂאֵר הָעַמִּים כִּי אִם בִּישְׂרָאֵל לְבַד... (רַבֵּנוּ בַּחֲיֵי — תַּצֵּא, עַפִּי דְפוֹס רֵאשׁוֹן).

פּרפּראוֹת

וְכֵן יִרְדֵּן שְׁנֵטֵל מִזֶּה וְנִתֵּן לָזֶה' — ע' פִּירֵשׁ"י. בְּסִפְר 'אֲמַת לִיעֶקֶב' (לְגַר"י קִמְיִנְצְקִי זצ"ל) בָּאֵר, שׁוֹה שְׁמִצִּינוּ אֶת 'הִירְדֵּן' בַּה"א הַיְדִיעָה, מֵה שֶׁלֹּא מִצִּינוּ כֵּן בְּשֵׁם עֵצֶם פִּרְטִי — כִּי הִירְדֵּן הוּא כִּינּוּי לְנַהַר שׁוֹטֵף הַיּוֹרֵד מִמְּקוֹם גְּבוּהָ לְמְקוֹם נִמּוֹךְ. אֵלֶּא שְׁבָאֵרֶץ יִשְׂרָאֵל לֹא הִיא נַהַר אֵלֶּא אֶחָד, אֲבָל יִתְכַּן שְׂכֻמָּה 'יִרְדֵּנִים' הֵיוּ בְּמִקְוֹמוֹת אַחֵרִים. וְגַם מִכָּאֵן יֵשׁ סִמְךָ לְדַבֵּר.
 וּבִירוֹשָׁלַיִם (חֲלָה ד.ד. מוֹבָא בְּרֵאשׁוֹנִים כָּאן. וְכ"פ בְּתַשְׁב"ץ ח"ג קצח) פִּרְשׁוּ בְּעִנְיַן אַחֵר: הַמְדוּבָר עַל גְּבוּל הָאָרֶץ לְעִנְיַן קְדוּשָׁתָהּ, שֶׁאִם הִירְדֵּן שִׁינָה מִמַּהֲלָכוֹ וַיֵּצֵא אוֹ שֶׁנִּכְנַס, כָּל הַשְּׂטָח שֶׁמִּמֶּנּוּ וּלְפָנָיו — קְדוּשָׁה, מִמֶּנּוּ וְלַחֻץ — אָרֶץ הָעַמִּים, שֶׁהַכְּתוּב קָבַע גְּבוּלוֹת הָאָרֶץ בִּירְדֵּן.

'אֲמִימֵר וּמֵר זוֹטְרָא וְרַב אֲשֵׁי אֶקְלְעוּ לְבוֹסְתַנָּא...' — בְּכֻמָּה מִקְוֹמוֹת בַּש"ס הוֹזְכָּרָה שֶׁהֵייתֶם שֶׁל שְׁלֶשֶׁת הַחֲכָמִים הִלְלוּ בְּצוּוֹתָא חֲדָא. — בְּרִכּוֹת מִד: נ: גַּה: שְׁבֵת נ: פְּסָחִים קג: כְּתוּבוֹת סא. סג: נְדָה כ. וְע' ע' קְדוּשִׁין עֵט: 'אֲמֵר לִיָּה מֵר זוֹטְרָא לְרַב אֲשֵׁי: הַכִּי אֲמֵר אֲמִימֵר'...).

בְּבְרִכּוֹת (ג:) מוֹבָא: 'אֲמִימֵר וּמֵר זוֹטְרָא וְרַב אֲשֵׁי כְּרַכּוּ רִיפְתָּא בְּהַדִּי הַדְּדִי, אֵייתִי לְקִמְיִיהוּ תַמְרִי וְרַמּוֹנִי, שְׁקַל מֵר זוֹטְרָא פִּתְק (וּרְק) לְקִמְיָה דְרַב אֲשֵׁי דְסַתְנָא (= חֲתִיכַת בֶּשֶׂר מִבוֹשֶׁל)...'. [הַמְהַרְש"א הַעִיר שְׁלִפִי מִשְׁמַעוֹת הַסוּגִיָּא נִרְאָה שֶׁזֶרֶק אֶת הַתַּמְרִים וְהַרְיִמוֹנִים, וְע"ש עוֹד בְּמִפְרָשִׁים]. וְמוֹבָא שֶׁם שֶׁנִּשְׂאוּ וְנִתְּנוּ בִּינֵיהֶם עַל עִנְיַן זְרִיקַת אוֹכְלִין. וְיֵשׁ לְהַעִיר לְשֵׁם מֵה נֹזְכֵר שֶׁהִיא עִמָּם אֲמִימֵר, וְהִלָּא לֹא הוֹזְכִירוּ כְּלוֹם מִדְּבָרָיו אוֹ מִמַּעֲשָׂיו [וְכַעֲיִן זֶה כְּתָבוֹ רֵאשׁוֹנִים, שֶׁאֵין דֶּרֶךְ הַגְּמָרָא לְצִיִּין נֹכַחַת שֶׁל אָדָם מִסוּיִם אֵלֶּא לְצוֹרֵךְ דְּבָרָיו אוֹ מַעֲשָׂיו. ע' תוֹס' ע"ז סג: רַשְׁב"א יְבִמוֹת סו: וְנָדָה כ:].

נִיתֵן לְשַׁעַר שְׂאֵוֹתוֹ סִיפּוֹר שְׁבַבְרִכּוֹת הוּא זֶה הַמוֹבָא כָּאן, [וְכַדְרֵךְ שְׁכָתְבוּ תוֹס' בְּכֻמָּה מִקְוֹמוֹת — בְּבַכּוֹרוֹת לִד: רַשְׁב"ם פְּסָחִים קִית: וְעוֹד], וְלִכֵּן כִּשְׁהוֹבָא שֶׁם אוֹתוֹ מַעֲשָׂה לְצוֹרֵךְ דִּיּוֹן בְּהַלְכוֹת בְּרִכּוֹת, הוֹזְכָּרוּ שְׁלֶשֶׁתָם כְּשֶׁם שֶׁהוֹזְכִירוֹהוּ כָּאן [אֵלֶּא שֶׁלֹּא הוֹצְרָכוּ שֶׁם לְהוֹזְכִיר 'בוֹסְתַנָּא דְמֵרִי בְּרֵ אִיֶּסֶק' לְפִי שֶׁאֵינְנו מִן הָעִנְיַן הַנִּדּוֹן שֶׁם]. וְבוֹה מוֹבֵן מְדוּעַ לְקַח מֵר זוֹטְרָא אֶת הַפִּירוֹת (לְדַבְרֵי הַמְהַרְש"א דְלַעִיל) וְזֶרֶק לְרַב אֲשֵׁי,

כאומר לו אני איני רוצה לטעום מהם, משום חשש גזילה. (עפ"י מגדים חדשים לרד"י וויס שם. ולפי"ז אף נתן להם לאכול בידים, הגם שלדעתו יש בזה חשש גזילה. וע"כ צריך לבאור שהזכר לעיל, שאף לשיטתו מותר להם לאכול, כשאר דברי מצוה).

דף כג

'התם היינו טעמא משום דאין מעבירין על האוכלין' — רש"י ותוס' פרשו שאין רשאים לעבור על האוכלים ולהשאירם, הלכך אינם עשויים לידרס, כי המוצאם ראשון — מגביהם. ויש להבין, הלא כל אבדה אין אדם רשאי להתעלם ממנה וחייב להגביהה, ואעפ"כ אנו אומרים שעשוי לידרס על ידי העוברים ושבים, הכי נאמר שההעברה על האוכלים חמור לבני אדם מלאו דאורייתא ד'לא תוכל להתעלם'?

ושמא באבדות קטנות [שמסתמא עליהן מדובר כאן, שנוחות לידרס], מצוי שיעברו עליהם רבים ללא שחייבים מן הדין ליטלם, כגון אנשים החולכים למלאכתם וביטול המלאכה מרובה מדמי האבידה (כדלהלן ל). וכן מי שאינו לפי כבודו להגביה דברים קטנים, ולכן מצוי שיישארו מונחים ברשות הרבים והסימן שעליהם ידרס. ואף במקום שחייבים להגביה, מצוי שאנשים אינם יודעים ומורים לעצמם התר שלא כדין מהטעמים הנ"ל או שאומרים בלבם אין זו אבידה אלא הניחום בעליהם לשעה ומיד ישובו ויטלו. משא"כ אוכלים, הכל מגביהים אותם, שאין בהם הוראות התר הנוכחים.

ומבואר מתוך הסוגיא (כפי שפרשו הראשונים), שגם מטבעות המונחות זו על גב זו אינם בכלל 'סימן העשוי לידרס' — כי מתוך חשיבותן כל שמוצא אותם ראשון נוטלם, משא"כ כריכות הרבה בני אדם אין עשויים ליטלן ברשות הרבים שאינו כבודם (ערמב"ן ורשב"א). והגר"ח קניבסקי שליט"א השיבני במענה לשאלה זו: אין דרך בני אדם להתבונן בדרכים ואין מקפידין ודורסין, אבל אוכלין שאסור לעבור עליהן אפילו אינם אבידה, הדרך לראות. (וכיו"ב איתא בשיעורי הגריש"א שליט"א).

לפי"ז יש מקום לפרש דברי רב זביד דכו"ע מעבירין על האוכלין, לא שמותר לעבור [דבעירובין סד: מבואר שדברי תנא הם, ולא מצוינו שנחלקו בדבר], אלא הכוונה שבני אדם אינם רגילים להתבונן בדרכים ומצוי הרבה לעבור על האוכלין, הלכך סימן העשוי לידרס הוא.

'כללא דאבידתא כיון דאמר ווי לה לחסרון כיס, מיאש ליה מינה' — יאוש אינו צריך אמירה בדוקא, אך בדבר שיש בו סימן אין אנו יודעים שמתיאש אלא באמרו זאת (עפ"י ראשונים. וע' בפ"ת חו"מ יב סק"ד ובקצוה"ח שם סק"א — מחלוקת האחרונים אם מחילה בלב מהני. וע' בשו"ת אור לציון ח"א חו"מ א; וכן כתב בשו"ת אגרות משה יו"ד ח"א קכת. וע"ע: פתחי חושן — דיני אבידה פרק ב הערה א).

ולכאורה נראה שאם יודע בעצמו שהתיאש בלב, אין לו ליטול האבידה מן המוצא אלא אם הודיעו מתחילה שנתיאש ומן הדין היא שייכת למגביה — ואין זה ענין לדברים שבלב, כי אין היאוש פעולה חיובית של האדם, אלא ענין מציאותי שנפעל ממילא. וכבר דנו ראשונים ואחרונים בנידון ביטול חמץ בלב, אם שייך לדברים שבלב, ואכ"מ.

(ע"ב) 'זלהוי מנין סימן...' — לא הקשו כן ברישא דמתניתין, במצא פירות מפוזרים או מעות — כי אין אדם יודע כמה פירות הוא טוען וכמה מעות הוא נושא. ובפרט בדרך נפילה, אין אדם יודע כמה נפל (עפ"י ריטב"א לעיל כא. ועתוס' להלן כד. ד"ה אבל).

ג. מאימתי כל אדם מותרים בלקט — משילכו בה הנמושות [רבי יוחנן: זקנים הבאים לאיטם על מקלם. ריש לקיש: מלקטים הבאים לאחר מלקטים], מפני שכבר נתיאשו העניים משדה זו.

ד. קציעות (= תאנים מיובשות) בדרך, אפילו בצד שדה קציעות. וכן תאנה הנוטה לדרך ומצא תאנים תחתיה — מותרות משום גזל [ופטורות מן המעשר], שהרי הם פירות הפקר משום יאוש בעלים. [ואפילו יאוש שלא מדעת לא הוי יאוש, מתוך חשיבות הקציעות הוא ממשמש בהן ויודע על אבידתו ומתיאש. וכן בתאנה, הואיל ויודע שהיא מנשרת — מתיאש מעיקרא. ואעפ"י שניכר לעוברים ושבים שהפירות נשרו מאילן זה, אעפ"כ הוא מתיאש כי התאנה עם נפילתה היא נמאסת].
בזיתים ובחרובים — אסור. [אם משום שאינו יודע מנשרת הפירות ועדיין לא נתיאש, אם משום שאין אדם מתיאש מהפירות שנשרו, הואיל וניכר לכל שהפירות שייכים לבעל האילן וגם אין הפירות נפסדים בנקל על הקרקע].
ע"ע להלן בדין פירות שהשירתם הרוח מן האילן.

דפים כא — כב

מז. מה הדין במקרים הבאים?

א. הגנב או הגזלן שנטל מזה ונתן לזה.

ב. נהר ששטף חפצים ונתנם ברשות אחרת.

ג. פירות שהעפיתם הרוח מן האילן למקום אחר.

א. הגנב שנטל מזה ונתן לזה, וכן הגזלן — מה שנטל נטל ומה שנתן נתן. לדברי אביי מדובר כשידע ונתיאש. [ואף בגנב אתה מוצא בלסטים מזויין, שנטל ממנו בחזקה]. אבל אם לא ידע — יאוש שלא מדעת לא הוי יאוש, ולא זכה בהם האחר וחייב להחזיר. ולדברי רבא אפילו לא ידע מועיל. — וכדעת האומרים סתם גנבה וסתם גזלה יאוש בעלים.

ב. שטף נהר קורותיו עציו ואבניו ונתנם בתוך שדה חבירו — הרי אלו שלו מפני שנתיאשו הבעלים. אם לא ידע על כך — מחלוקת אביי ורבא האם יאוש שלא מדעת הוי יאוש אם לאו.
ידע ורדף אחריהם — חייב להחזיר. והעמידו בגמרא בשיכול להציל על ידי הדחק, הלכך אם מרדף הרי לא נתיאש, ואם ראה ולא עשה כלום — ודאי נתיאש. אבל אם יכול להציל שלא על ידי הדחק — אפילו אינו מרדף חייב להחזיר.

אם אין סימן בחפץ, והבעלים רואים ואינם מרדפים — ודאי מתיאשים בלבם, ואפילו אומרים שאינם מתיאשים אין בכך כלום. ואם מרדפים אחריהם — אין כאן יאוש, כי אפילו יקדמו אחרים ויקחום כשיתעכבו החפצים בדרך, יחזירו לו לפי שניכר שהוא בעליו, כי רדף מיד בשעת שטיפה.

ואם יש סימן ויכול להציל ע"י הדחק ורואה ואינו מרדף — הרי מוכח שמתיאש. לא ראה — אין כאן יאוש כיון שיש סימן (עפ"י תוס').

אם שטף הנהר בענין שהחפץ אבוד ממנו ומכל אדם, כגון שהוא באמצע זרימת הנהר הגועש — הרי זה הפקר וכל מי שקדם וזכה, שלו הוא.

וכן הדין לכל כיוצא בזה, כגון המציל מן הארי ומן הדוב ומן הנמר והברדלס ומן הגייס (כן הגרסה בע"ז מג. וע' בפירוש ר"ח פלטיאל — לך יד, כד) ומזוטו של ים (כדלהלן כד. וברא"ש). אשר תאבד ממנו ומצאתה — יצתה זו שאבודה ממנו ואינה מצויה אצל כל אדם. (ואפילו עומד וצווה שאינו מפקיר — כבר הפקירתו תורה משום שבעליהם מתיאשים מהם לעולם. ערשב"א כאן ולהלן כד. ועוד. [אפשר מפני שאנו תולים שמשקר וודאי מתיאש (ועתוס' ד"ה טף), ואפשר שבטלה דעתו אצל כל אדם. כן צדד הריטב"א להלן כד. ואפשר שהפקר התורה הוא ולא משום יאוש כלל. ערמב"ן כז.]).

א. דבר האבוד ממנו ומכל אדם שנמצא ברשותו — יש מי שתלה שאלה זו במחלוקת הרמב"ם והראב"ד (ע' אור שמח — גזלה ואבדה טז, ח).

ב. אעפ"י שבזוטו של ים הרי אלו שלו אפילו עומד וצווה — זהו מן הדין אבל טוב וישר לעשות לפנים משורת הדין ולהחזיר (רמ"א חו"מ רנט, ז).

ג. תמרים שנתלשו מן האילן ועפו ברוח — מותרים לכל. ופרשו בגמרא הטעם, לפי ששקצים ורמשים מפסידים אותם, מעיקרא בעליהם מתיאשים מהם.

פרשו בתוס': אפילו נשרו סמוך לאילן ומוכה שבאים ממנו — מותרים, מפני שדרכם לנשור ולהתקלקל, לפיכך מתיאשים בעליהם מהם. ויש חולקים ואומרים שהנושרים בסמוך לאילן אסורים, שאין הבעלים מתיאשים אלא מאותם שעפים למרחוק (ערשב"א). ופירות שאין דרכם לנשור, והם מתקלקלים בנפילתם — תלוי הדבר בשאלת 'יאוש שלא מדעת' ולהלכה אסורים. כן מתבאר מתוך דברי הגמרא (עפ"י תוס'; סמ"ע רס, כג).

ואם היו פירות של יתומים, הואיל וקטנים לאו בני מחילה — אסורים. וכן במקום שסיבובם בעליהם לדקלים בגדר אבנים והרי הם רוצים לשמרם (ולפירוש התוס'), לפי שסבורים שכל הפירות יפלו תחת האילן (ישתמרו) — אסורים (רב אשי).

בספר נתיבות המשפט (רס סקכ"ג) השוה שאר אבדות של קטנים ל'תמרי דזיקא' להחשב יאוש שלא מדעת.

ודוקא בכגון זה שמפסידים דבר שבידם, אבל דבר שלא בא לידם ואין מפסידים — בני מחילה הם (עפ"י תוס' ב"ב קמג: סד"ה ואם).

דף כב

מח. א. מי שירד לתוך שדה חבירו וליקט ותרם שלא ברשות — האם תרומתו תרומה? ומה הדין כשעשה שליח לתרום ותרם מן היפות?

ב. אריס העובד בשדה שהגיש פירות לפני אנשים לאכלם, האם מותר להם ליטלם? ומה הדין כשאחר כך בא בעל השדה ואמר 'מדוע לא הבאת פירות יפים מאלה'?

ג. פירות שהעלם לגג וירד עליהם טל, האם הוכשרו בכך לקבלת טומאה?

א. התרומה אינה נתרמת אלא מדעת בעלים (כן תרימו גם אתם — מה אתם לדעתכם אף שלוחכם לדעתכם). ולכן מי שירד לתוך שדה חבירו וליקט ותרם שלא ברשות — אין תרומתו תרומה. ואפילו גילו הבעלים דעתם לאחר מכן שנוח להם במעשיו. [ואף למאן דאמר יאוש שלא מדעת הוי יאוש].

אבל אם שלח שליח לתרום, והלך ותרם מן היפות, שלא כדעתו הרגילה של בעל הבית התרום

מבינונית — אם לאחר מכן אמר לו כלך אצל יפות (כלומר היה לך לילך אצל יפות מהם. רש"י), ונמצאו יפות מאלו — תרומתו תרומה, כי גילה דעתו שנוח לו בדבר ואף על היפות עשאו שליח. ואם לא נמצאו יפות מאלו (או אם שתק ולא גילה דעתו שנוח לו בדבר. רמב"ן) — אין תרומתו תרומה. ליקטו הבעלים והוסיפו עליהם — בין כך ובין כך תרומתו תרומה.

מדברי הרמב"ם נראה שאף לפי מה שפסק כאביי שיאוש שלא מדעת לא הוי יאוש, נקט שמדובר ללא שעשאו שליח. יש מפרשים הואיל והגורן עומד ליתרם וגם יש מצוה בכך, לכן די בגילוי דעת למפרע (עפ"י ר"י קורקוס; כס"מ; רדב"ז; ט"ז והגר"א ועוד). ויש מפרשים שאכן אין התרומה מועילה אלא מכאן ולהבא, שעל ידי גילוי דעתו חלה התרומה כאילו הפרישה עתה, שהרי התרומה חלה במחשבה (עפ"י משנה למלך וישועות מלכו — תרומות ד, ג; מדרת שלמה; קרן אורה נדרים לו: משכנות יעקב סח. מובא כל זה במנחת שלמה תנינא קו, ע"ש).

ב. העולה מסוגית הגמרא שאריס המביא פירות מהפרדס ללא ידיעת הבעלים — אסור לאכלם, לפי מה שאנו נוקטים כאביי שיאוש שלא מדעת לא הוי יאוש. אבל לרבא מותר, אם סומך על כך שבעל הבית יתרצה לכשידע.

יש אומרים שאם ברור שהוא מסכים — מותר אף לאביי (עפ"י ריטב"א).

ואפילו אם לאחר שהביא האריס, ראה זאת בעל הפירות ואמר 'מדוע לא הבאת טובים מאלו', יש לחוש שמא מחמת הבושה הוא אומר (כפי שמסר מר זוטרא מרבא: לא אמרו 'כלך אצל יפות' אלא לענין תרומה בלבד, משום מצוה).

וזה דוקא כשהביא מפירות הבעלים, אבל הביא האריס מן הבית, יש להניח שמפירות עצמו הביא ומותר (כדברי רבא ב"ק קטז). ובמעשה שהיה שהביא האריס מן הפרדס — מר זוטרא חשש שמא מפירות בעה"ב הביא ולא אכל, ואילו רב אשי ואמימר אכלו, שסוברים אריס מחלקו הוא נותן (עפ"י פירוש התוס').

אריס שקידש אשה בפירות שנטל מן השדה — ע' בקדושין נב.

ג. המעלה פירותיו לגג וירד עליהם הטל; עודהו הטל עליהם ושמח — הרי זה בכי יתן. נגבו, אעפ"י ששמח — אינם בכי יתן, לפי שצריך דעת להכשר הפירות (שכתוב כי יתן — יותן דומיא דיתן, לדעת).

דפים כב — כג

מט. א. האם סימן העשוי לידרס נחשב סימן?

ב. האם מקום מהוה סימן?

ג. האם מנין, משקל או מדה מהוים סימן?

ד. האם מעבירים על האוכלים?

א. לדברי רבה, סימן העשוי לידרס על ידי עוברים ושבים — אינו סימן. כלומר אין בעליו סומך עליו והרי זה כדבר שאין בו סימן שמתאש ממנו. ולכן כריכות ברשות הרבים, אעפ"י שיש בהם סימן, הואיל והן נדרסות על ידי הרבים — הרי אלו שלו. ולדברי רבא — הרי זה סימן. וכן הסיק רב זביד להלכה.